

O IMENU OTOKA MURTERA

SVEN KULUŠIĆ

Uvod

Otok Murter je krajnji sjeverozapadni i ujedno najveći naseljeni otok šibenskog arhipelaga¹, koji predstavlja granični, često puta u prošlosti sporni² prostor i plohu trenja šibenske i zadarske gradske komune. Na njemu nalazimo četiri naselja: Tisno, danas glavno a prije i općinsko središte, Murter selo sa Hraminom, najstarije i najveće naselje, Betinu sa Zdračama i Jezera u kojima ukupno živi (1961. g.) 5450 stanovnika. Među priobalnim otocima Murter se ističe vrlo povoljnim osobinama prirodne sredine i položaja, s čime su u vezi tragovi rane antičke kolonizacije.

Stanovnici otoka, nekadašnji »koloni« šibenske gradske komune, koji su davani u zakup zajedno sa otokom, danas su vlasnici oko 114,5 km² polako i mukom stečenog, postepeno otkupljenog zemljišta. Drugim riječima posjeduju šest puta više nego što iznosi površina (17,9 k² ili 15,4 posto ukupnog posjeda) otoka na kojem žive.

Najveći dio oko 70 km² (61,3 posto) otpada na otočni prostor, posebno Kornate⁴. Na kopnu posjeduju 26,5 km² (23,3 posto) zemljišta koje prema Pakoštanima završava skoro ravnim oko 2 metra visokim zidom pružajući se od Vranskog jezera preko Modrava do uvala Lučica u dužini od 2,1 km predstavljajući vjekovnu, tek u 16. i 17. stoljeću formiranu granicu između Zadra i Šibenika, na kojoj su se sreli i sukobili u ovome prostoru na zemljoradnju orijentirani otočani i stočari s kopna.

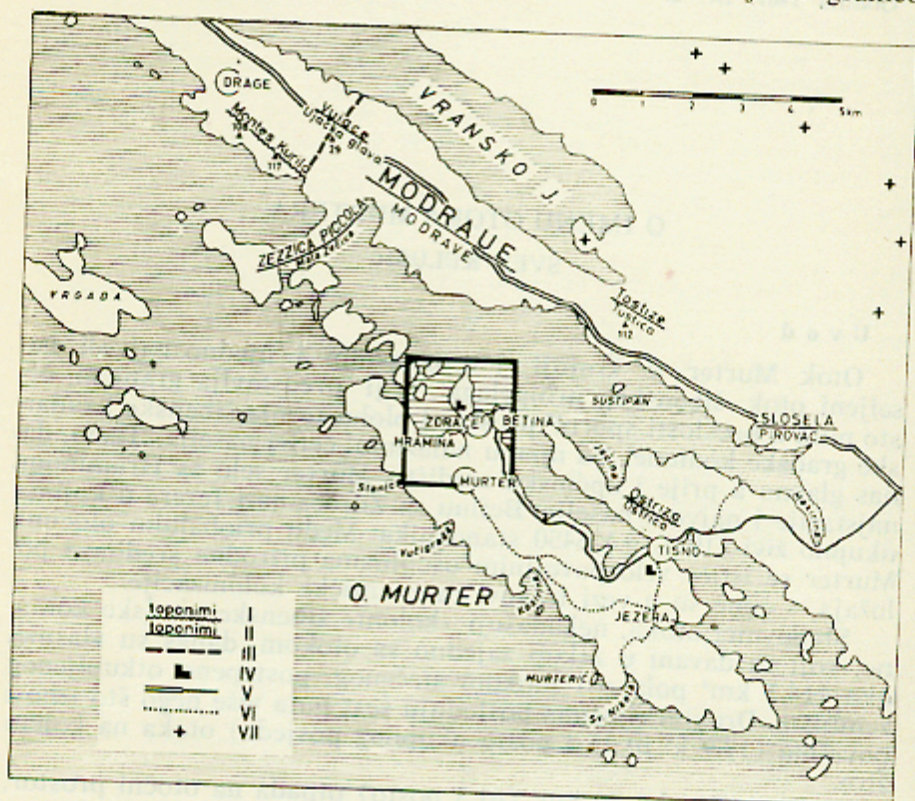
1) Šibenska otočna skupina broji 242 otoka i nadmorskih grebena, a možemo ju podijeliti na: kornatsku (140), žirjansko-kaprijsku (33), murtersku (28), provičku (15), zlarinsko-krapanjsku (12) i rogozničko-primošten-sku (14).

2) Stampa delli poveri communi di Morter, e Bettina territorio di Sebenico.

Spisi Generalnih providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ: Morosini P. (1671—1673. g.), knj. I, str. 268., knj. III, str. 261., Sindici Inquisitori (1778—1780. g.), knj. IX, str. 212., knj. X, str. 123., Foscari A. (1778—1780. g.), fasc. II, str. 45.

4) Kulušić S.: Kornatska otočna skupina, Geografski glasnik, Zagreb, 1965. g., sv. 27, str. 240.

Glavni uzrok sukoba i nesporazuma bile su nedefinirane, administrativno neprecizirane i često mijenjane⁵ teritorijalne granice

Sl. 1. Toponomastika i komunikativne veze do polovine 18. stoljeća.

- I Toponomastika iz 1322. g.
- II Toponomastika iz 1671. g.
- III Teritorijalna granica između zadarske i šibenske gradske komune
- IV Ruševine
- V Saobraćajnice formirane između 17. i prve polovine 18. stoljeća
- VI Glavne komunikacione veze do 17. stoljeća
- VII Ilirske gradine

Fig. 1 Toponymy and the communication network till the middle of the 18th century

- (I) Toponymy of 1322
- (II) Toponymy of 1671
- (III) Borders between the communal areas of Zadar and Šibenik
- (IV) Ruins
- (V) The Communication network built from the 17th to the middle of the 18th centuries
- (VI) Principal communications till the 17th century
- (VII) Illyrian ruins

5) Smičiklas T.: Codex diplomaticus, sv. VI, str. 528., »Zadarski nadbiskup 2. VI 1285. g. Pereander L. opoziva svoju priznanicu kojom otoci Žirje i Srđmac pripadaju Šibeniku.

između Šibenika i Zadra. Granični problemi naglašeni ratovima i nesigurnim vremenima bili su često predmet brojnih rasprava, izvještaja, ugovora, pritužbi i odluka⁶ u kojima se spominje taj prostor.

Pa ipak, unatoč relativno brojnim dokumentima od kojih najstariji datiraju iz 13. stoljeća malo koji od naših otoka na Jadranu ima tako zagonetno porijeklo svog današnjeg naziva. Naročito interes izaziva nestanak starog slavenskog srednjovjekovnog imena Šrimač, koje se u narodu zadržalo do 18. stoljeća. Gotovo identičan problem predstavljao je njegov antički naziv, koji je zabunom i slučajem do danas u poslijeratnoj literaturi ostao i tretiran kao anonimn.

Dosadašnja tumačenja

U dosadašnjim radovima na toj problematici autori, izuzev F. Bulića, bavili su se gotovo isključivo etimologijom pojedinih naziva od kojih po obimu svoga rada najznačnije mjesto zauzima P. Skok⁷, B. Jurišić⁸ i G. Novak⁹. Prve rasprave pisane¹⁰ o najstarijem pretpostavljenom imenu otoka Murtera, koga spominje Plinije¹¹ kao Colentum, nalazimo u Ptolomejevim atlasima¹², literaturu do polovine 18. stoljeća¹³ i kasnije. F. Bulić piše: »Otok dakle Colentum ležao je po Pliniju 30 milja daleko od Zadra, a 18 od ušća rijeke Titius (Kрке). I zbilja otok Murter leži upravo toliko milja daleko od adra, a

6) Ljubić S.: *Commissiones et relationes Venetae*, sv. 11, str. 28, 244.; Dulibić B.: *Borba murterskih seljaka za »staro pravo«*, Šibenska revija 1955. g., str. 54., *Stampa dell'i poveri communi di Morter, e Bettina*, str. 4, 5. (Kopija ugovora između Turske i Venecije potpisana 30. X 1671. g.; *Spisi Generalnih providura za Dalm. i Alb.*, DAZ: Barbaro A. (1669. — 1671. g.), knj. II, str. 54.; *Odluka dužda Mocenigo A.* objavljena 1769. g. (indikacija druga) providuru za Dalm. i Alb. i svim knezovima i zastupnicima vlasti u vezi mjera koje treba poduzeti u slučaju ometanja posjeda Murterina i Betinjana na Modravama. Primitak iste potvrdili su glavari sela tek 18. VI 1875. g. Nalazi se kod Šikić R. u Murteru.

7) Skok P.: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb, 1950. g.

8) Jurišić B.: *Starohrvatska imena dvaju naših otoka*. Rad, knj. 293., Zagreb, 1953. g.

9) Novak G.: *Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije*, *Bull. Dalm. Split* 1915., 1916.

10) Bulić F.: *Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije, I Otoki Liburnije*, *Bulletino Dalmato.*, sv. VIII i IX u 14 nastavaka. Split 1885., 1886. g.

11) Littré M. E.: *Histoire naturelle de Pline*, Paris 1887. g., str. 178.

12) *Geographia Cl. Ptolomei Alexandrini.*, Venecija 1562. g., Tabla V, Nalazi se u Geografskom zavodu PMF-a, Zagreb.

Na zapadnoj strani »Scardona Insula« nalazi se naselje »Arbe«, a na istočnoj »Colentum«. Otok se pruža od Nina do Zadra i ujedno predstavlja najveći otok Jadrana.

13) Reusch E.: *Alter und neuer Staat des Königreichs Dalmatien.*, 1718. g., str. 195.

Fortis A.: *Viaggio in Dalmazia.*, Venecija 1774., str. 165.

toliko od ušća rijeke Krke¹⁴. Međutim, u djelu P. Skoka se potkrala greška¹⁵, koju neuočivši citira i B. Jurišić¹⁶. Pozivajući se na spomenuto Buličevo djelo Skok piše: »Mišljenje da je Plinijev Colentum (oppidum et insula) Murter ne može se održati«, te dodaje »jer Colentum stoji griješkom umjesto Solentuma, a ovome nazivu odgovara starohrvatski Sulet (Hektorović) danas Solta«.

Za današnji naziv otoka Murtera Skok zaključuje da se radi »o recentnom mletačkom nazivu« i smatra da su riječi mortar, murtar i murter posuđene iz tal. mortarium »avan, stupa, mužar« koje potječu iz vremena borbi protiv Turaka »a označavaju mjesta gdje su bile postavljene lumbarde, mužari, baterije, galijske, straže itd«, konstatirajući da najstarija potvrda njegovog naziva potječe iz početka 18. stoljeća¹⁷.

Stošić tvrdi da »riječ Murter ne dolazi od latinske mors mortis¹⁸« nego od ilirske riječi mor (more) i tar (kula) iako »pučka etimologija« kako je zabilježio B. Jurišić¹⁹ govori suprotno zbog toga, što su gusari »navaljivali odavle na mletačke brodove« gdje ih je »vrebala smrt« te da Murter znači »scoglio di Morti«, a javlja se prvi put kao Insula Mortarii 1443. g.²⁰.

Starohrvatsko ime Srimac odnosno Srimač za otok (1285.g.²¹ i župu (1298. g.²²) javlja se krajem 13. stoljeća, a zadržao se u crkvenim glagoljskim dokumentima do prelaska na latinski jezik 1706. g. nakon čega ga zamjenjuje »villa Murtarii« odnosno »villa Mortarii«.

Prema mišljenju P. Skoka nije nevjerovatno da naziv Srimač može biti u uskoj etimološkoj vezi sa Srimom kod Šibenika odnosno nazivima srimonja ili srimulja²³ koje je zabilježio I. Zovko u Bosni²⁴, a odnosi se na »govedo u kojega su rogovi naprijed iznešeni«.

14) Bulić F.: op. cit. str. 133.

15) Greška se potkrala najvjerojatnije na taj način što je Skok zamijenio Buličeve dokaze (I Otocij Liburnije., Bull. Dalm., sv. IX, str. 20, 21. (koji su se odnosili na Vrgadu.)

16) Jurišić B.: op. cit. str. 246.

17) Skok P.: op. cit. str. 145.

18) Stošić K.: Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941. g., str. 225.

19) Jurišić B.: op. cit. str. 245.

20) Stošić K.: op. cit. str. 225.

21) Jurišić B.: op. cit. str. 246.

22) Stošić K.: op. cit. str. 225.

23) »Srijemona« (Srimona i Srimula) ime volu zabilježeno u Bosni u Oraovcu ili Orahovcu. Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika. sv. 68., str. 308, 306.

24) Zvonko I.: Okučad, domaće ili pitome životinje, njihova hrvatska imena., Zbornik za narodni život. I, str. 311.; U Bosni i Hercegovini postoji 1 naselje Orahovlje, 4 Orahovo, 2 Orahovice, 6 Orahovica, 1 Orahovci, 2 Orahova, 8 Orašje, 5 Orašac i Orah 4. Imenik mesta u Jugoslaviji. Stanje novembra 1965. g. str. 299.

Rezultati vlastitih istraživanja

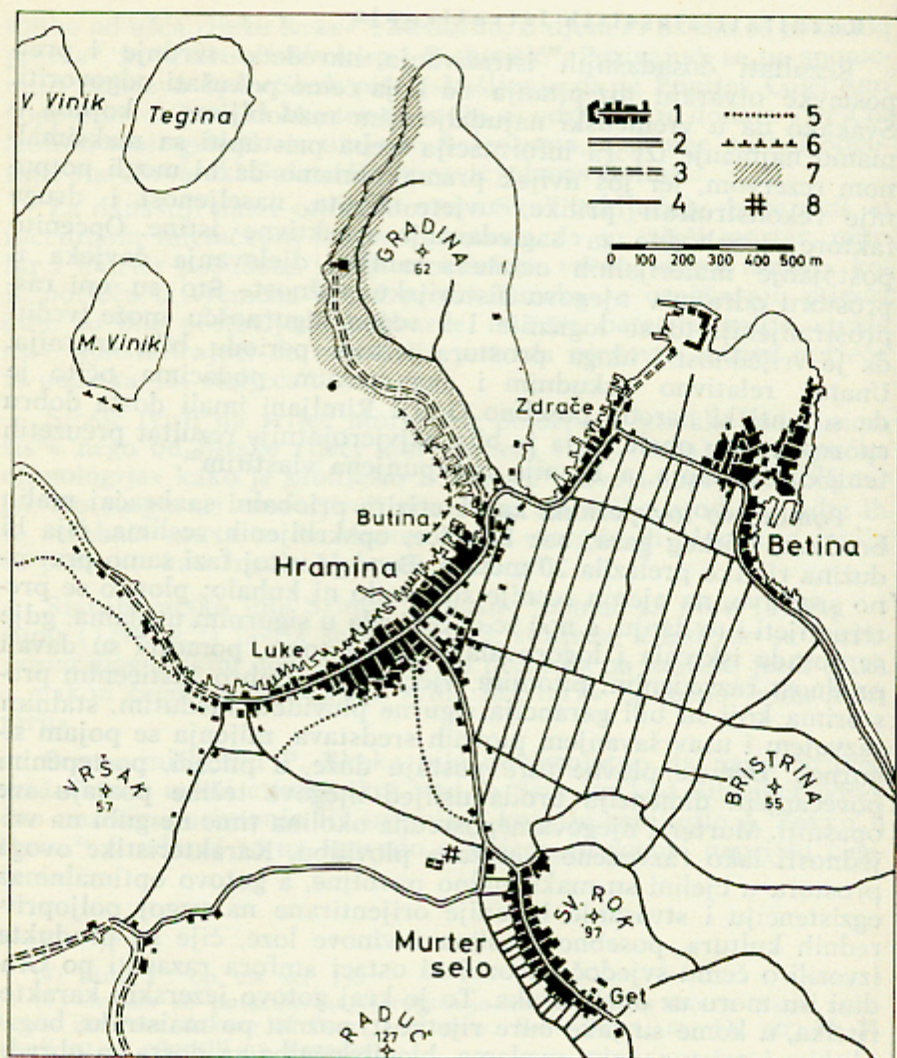
Rezultati dosadašnjih istraživanja, navedene tvrdnje i pretpostavke otvaraju niz pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti. Svakako da u vremenski najudaljenijim razdobljima o kojima imamo najmanje izvora informacija treba pristupiti sa maksimalnom rezervom, jer još uvijek premalo znamo da bi mogli potpunije rekonstruirati prilike, uvjete života, naseljenost i druge faktore neophodne za sagledavanje objektivne istine. Općenito postojanje materijalnih ostataka ranijeg djelovanja čovjeka u prostoru odražava njegovu historijsku važnost. Što su oni rasprostranjeniji to se logičnije i s većom sigurnošću može tvrditi da je vrijednost i uloga prostora u tom periodu bila znatnija. Unatoč relativno oskudnim i nepotpunim podacima očito je da su antički narodi, posebno Grci i Rimljani imali dosta dobru spoznaju naše obale, koja je bila najvjerojatnije rezultat preuzetih feničkih saznanja, a kasnije upotpunjena vlastitim²⁵.

Pomorstvo tog perioda karakterizira priobalni saobraćaj malih brodova, plitkog gaza, bez kobilice, opskrbljenih veslima, čija bi dužina rijetko prelazila 20 metara. Brod je u toj fazi samo prevozno sredstvo, na njemu se nije stanovalo ni kuhalo; plovilo se pretežno ljeti i to danju, a noć se dočekivala u sigurnim uvalama, gdje se posada iskrcala i logorovala.²⁶ Prema tome, pomorci su davali prednost razvedenim, pitomim, vjetrovitim, dobro zaštićenim prostorima koji su bili garancija sigurne plovidbe. Međutim, stalnim razvojem i usavršavanjem plovnih sredstava, mijenja se pojam sigurnog. Dnevne plovne ture postaju duže, a plićaci, postepenim povećanjem dimenzija broda uslijed njegove težine postaju sve opasniji. Murter i njegova neposredna okolina time ne gubi na vrijednosti iako razvedenost otežava plovidbu. Karakteristike ovoga prostora u cjelini su maksimalno povoljne, a gotovo optimalne za egzistenciju i stvaranje kolonije orijentirane na uzgoj poljoprivrednih kultura, posebno maslina i vinove loze, čije su produkte izvozili o čemu svjedoče nebrojeni ostaci amfora razasuti po Gradini i u moru uz obale otoka. To je kraj gotovo jezerskih karakteristika, u kome su jake bure rijetkost, poznat po maistralu, bogat plitkim i pristupačnim uvalama, blagih nagiba sa dosta za obradu povoljnih površina.

Pomorski saobraćaj istočnih obala, posebno sjevernog Jadrana i vijesti o Colentumu stoje u najtjesnijoj vezi. Upravo zbog toga čudno je (bez obzira na malobrojne izvore) da poslije Plinija tj. od prvog stoljeća, gotovo jedan milenij ne nalazimo nikakve vijesti koje spominju otok, ako ne po imenu ili naselju na njemu, onda

25) Suić M.: Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilaksovom Periplu. Rad JAZU, 306, Zagreb, 1955. g.

26) Mardešić P.: Brod, razvitak trgovačkih brodova. Pomorska enciklopedija., tom I, str. 603. V. Rogić, Geografski osnovi razvoja našeg pomorstva. Zbornik radova III kongresa geografa Jugoslavije, Beograd 1955.

Sl. 2. Sjeverni dio otoka Murtera

1. Naselja, 2. Asfaltirana cesta (priključak na jadransku magistralu)
 3. Ceste predviđene za asfaltiranje, 4. Putovi, 5. Staze 6. Ruševine obrambenog zida solana iz 13. i 14. stoljeća (U narodu zvan »saurnar« nastao tako što su brodovi vraćajući se prazni kući ukrcavali kamen zbog stabilnosti, a kojega su, navodno, na tom mjestu izbacivali u more kao nepotrebnog), 7. Prostor antičkog Colentuma, 8. Javna cisterna

Fig. 2 The northern part of the island of Murter

- (1) Settlements
- (2) Asphalt road (connection with the new coastal road)
- (3) Roads to be asphalt paved
- (4) Country lanes
- (5) Paths

barem po opisu koji bi odgovarao Murteru. Nema nikakve dvojbe da je današnji otok u antičkom periodu bio naseljen što dokazuju vidljivi tragovi rimske centuracije²⁷ sačuvani u mreži putova unutar Murtersko-Betinskog polja između naselja Betine, Zdrača, Hramine i Murter sela, te mjestimično otkrivene ruševine relativno velikog naselja. Iako do sada nisu vršena organizirana arheološka istraživanja²⁸ očito je postojanje danas djelomično potopljenog naselja koje se pružalo poput pojasa uz jugozapadnu obalu poluotoka Gradine u dužini od preko 1 km, prosječne širine od 80 do 130 metara. Pronađeni materijal,²⁹ dimenzije i položaj naselja ukazuju da je to najvjerojatnije Plinijev, toliko sporni Colentum, što ne isključuje mogućnost prethodnog postojanja neke grčke faktorije. Veći dio naselja danas je pokriven morem i samo ponegdje u mulju morskog dna na dubini 2—3 metra mogu se vidjeti veći kameni blokovi, a uz more duž čitave Gradine kršje i fragmenti crijepa i amfora. Naseljavanjem i pretvaranjem Hramine u luku, proces zamuljivanja teče neobično brzo, tako da pojedini tragovi arhitekture na dubinama većim od 2 metra, koji su prema pričanju mještana bili vidljivi prije nekoliko decenija, danas su izgubljeni.

Takvo stanje upućuje na razmišljanje i nameće pitanje kakve je konfiguracije bila obalna linija u tom najstarijem historijskom razdoblju prije cca 2000 godina i da li je današnji otok Murter u to vrijeme bio otok. Vijesti o njemu kao otoku mogle su se proširiti i sačuvati samo u tom slučaju, ako je današnji Tišnjanski tjesnac i onda postojao.

Najnoviji mareografski podaci, iako zbog relativno kratkog vremenskog niza osmatranja nedovoljni za fiksiranje srednje vrijednosti pomicanja morske razine, ipak ukazuju na određene učinke procesa transgresije. Ako pretpostavimo isti ili sličan tempo izdi-

27) Bradford J.: *Ancient Landscapes*, London 1957. g.

28) Začuđuje da danas nije niti evidentiran u karti 1:200.000 kao arheološki potencijalno atraktivan (Institut za povijest umjetnosti i arheologiju fakulteta u Zagrebu: Studija o zaštiti spomenika kulture za program dugoročnog razvoja i plana prostornog uređenja jadranskog područja i rješavanja tekuće problematike vezane uz neposrednu izgradnju, 1964).

29) Stošić K.: *op. cit.* str. 235.

30) D. Ambrosi C.: *Recenti misure mareografiche comfirmerebbero il persistere di tendenze epirogenetiche in Istria*. Bolletino della Societa Adriatica di scienze Naturali di Trieste, vol. 50, 1959. g.; Polli S.: *L'attuale aumento del livello del mare luogho le coste del Mediterraneo*. Geofizica e meteorologia, vol. 2, Trieste 1954.; Polli S.: *Il progressivo aumento del li-*

- (6) Vestiges of the defence wall of the salt works of the 13th and 14th centuries (popularly named »saurnar«, a term developed because ships, returning home empty, had loaded stones for stability and, before taking a new cargo of salt, the crews threw the now useless stones into sea allegedly at that place.)
- (7) The site of ancient Colentum
- (8) Public cistern

zanja kao i u proteklih 50 godina tj. 1,1—2,5 mm³⁰ godišnje onda bi izdizanje u dva milenija doseglo 2,20 m — 5,0 m. Obzirom na današnje stanje, (ukoliko apstrahiramo erozivne procese) možemo prema batimetrijskim podacima zaključiti da je malo vjerojatno da je današnji otok Murter bio zaista otok bez intervencije čovjeka u antičko doba. Prema izobati od 5 m prostor između kopna i današnjeg otoka bio je duboko u kopno uvaljeni morski zaljev u koji se na njegovom sjeverozapadnom dijelu jedva moglo ući i to između Jarte i Zečice i Jartice, odnosno Školjića i Radeja. Cijelo Vransko jezero vjerojatno kao takvo nije postojalo.

Da je otok bio spojen s kopnom u postpleistocenom periodu svjedoče »krpe« diluvijalnih³¹, pjeskovitih naslaga, kojima je ovaj prostor bio ispunjen, sačuvanih s obje strane Murterskog kanala, gdje dubine mora jedva prelaze dubinu od 10 m. Erozivni procesi uvjetovani promjenom klimatskih prilika relativno su brzo razarali pjeskovite eolske sedimente. U nivou morske razine razaranja se ubrzava zbog abrazivnog djelovanja. Treba računati i sa radijalnim pokretima lokalnog karaktera specijalno u području tjesnaca³². Cinjenica da na današnjem najplićem mjestu nije otkrivena kompaktna vapnenačka osnova³³ upućuje na mogućnost postojanja relativno plitkog tjesnaca³⁴ u historijskom periodu, jer se akumulacija spranog i abradiranog materijala mogla vršiti samo do nivoa koji nije predstavljao prepreku periodičnim dosta jakim strujanjima. Unatoč prihvatljivoj pretpostavci da je Murter bio otok u historijskom razdoblju, još uvijek je teško naći odgovor zašto se pojavljuje vakum od 850 godina u kojem nemamo informacija o njemu, ukoliko odbacimo mogućnost da su svi podaci o njemu izgubljeni.

Nameće se zaključak da je najvjerojatnije do prvog stoljeća od kada i potječu prve informacije, tretiran kao otok iz jednostavnog razloga što se je pomorski priobalni saobraćaj vršio malim brodovima koji su mogli proći Tišnjanskim tjesnacem. Kasnije poste-

vello marino luogno le coste del Mediterraneo. Istituto sperimentale talassografico Trieste. publ. 390, 1962.

Tešić M.: O postdiluvijalnom pozitivnom pomeranju obalske linije na istočnoj obali Jadranskog mora. Hidrografski godišnjak 1956—1957., Split, 1958. g.

31) Milojević B.: Ostrvo Murter. Glasnik geografskog društva, Beograd 1926 sv. XII, str. 66.

32) Najvjerojatnije da je do potresa došlo uslijed urušavanja vapnenačke osnove pojačanim kemijskim rastvaranjem vapnenca uslijed strujanja morske vode koje vjerojatno prožimaju i vapnenačko podzemlje najužeg dijela.

Cvijanović D.: Jači potresi (jednako i više od VI° MCS) u SR Hrvatskoj Geološki vjesnik, Zagreb, 1966. g. sv. XIX. Prilog I, Epicentri jačih potresa, period 1850—1964.

33) Jaruzenja su vršena u nekoliko navrata i primijećeno je da se akumulacija materijala brže vrši od mosta u Tisnome prema Betini.

34) Tjesnac koji je postojao u prošlosti bio je daleko širi, što znači i plići, približne širine od 80 do 100 m. Danas širina propusta kod mosta iznosi oko 16 m.

penim povećanjem dimenzija broda i usavršavanjem njegovih plovnih svojstava to nije bilo moguće niti je bilo posebne potrebe te se zbog toga i nije smatrao otokom. Vrlo je vjerojatna mogućnost naglog prekidanja veze sa postojećim naseljem zbog čega je izgubljen kontakt i interes za ovaj prostor potenciran općim prilikama nakon VI stoljeća.

Na nagli prekid, najvjerojatnije uslijed potresa slično Cavtatu i Caski na Pagu, a ne ratnog razaranja ukazuju nalazi potpuno sačuvanog staklenog i keramičkog posuda, najčešće amfora zatrpanih samo sa nekoliko desetaka centimetara debelim slojem humusa ili ulomaka srušenih zidova. Sudeći po tome, najvjerojatnije je prošao dosta dug vremenski period prije pojave novog stanovništva, jer bi u suprotnom navedeni predmeti bili pronađeni razbijeni ili uopće ne bi bili nađeni. Neovisno o tome, kada se pojavilo novo-došlo stanovništvo, postavlja se pitanje, odakle otoku Murteru odnosno Srimaču njegovo dvojno ime koje je istovremeno nosio oko 4 stoljeća, a nije isključeno i mnogo duže. Naziv Srimač je slavenskog porijekla i ukazuje na stočarstvo.³⁵ On se je u narodu i nekim geografskim kartama³⁶ zadržao do druge polovine 18. stoljeća. Naziv Srimač odgovara vizuelnom dojmu promatrača koji iz Murter sela, promatra hraminski zaliv gdje prostor današnje Hramine doista podsjeća na tjeme s dva naprijed izbočena »iznešena« roga od kojih je jedan poluotok Gradina, a drugi Crnikovac.

Drugi naziv Murter odnosno Mulcer³⁷, Mortara, Morter³⁸, Mør(t)-(el), Mortara³⁹ dokazano je romanskog porijekla, a potječe iz mnogo ranijeg perioda nego što se to ranije mislilo⁴⁰, pa prema tome i tvrdnje i objašnjenja pojedinih autora koji su se bavili tim problemom, nisu sasvim uvjerljiva iako neki zaključci izgledaju logični i opravdani.

Međutim, ako se toponimi Mulcer (1185. g.) ili Mor(t)a(el) (1320. g.), koji označavaju Murter, pojavljuju prije ili početkom

35) Stočarenje životinjama krupnog zuba zadržalo se do početka XVIII stoljeća, što se vidi iz dozvole za ispašu 115 tišnjanskih volova u Dazlini. Spisi Generalnih providura za Dalmaciju i Albaniju. DAZ. Vendromin (1726—1729.) knj. I, str. 170.

36) Santini P.: Westlicher Teil von Dalmatien 1789. Iako naziv za otok nije naznačen, na njemu se nalaze tri naselja Betina, Stretto i Zrimo (Srimač).

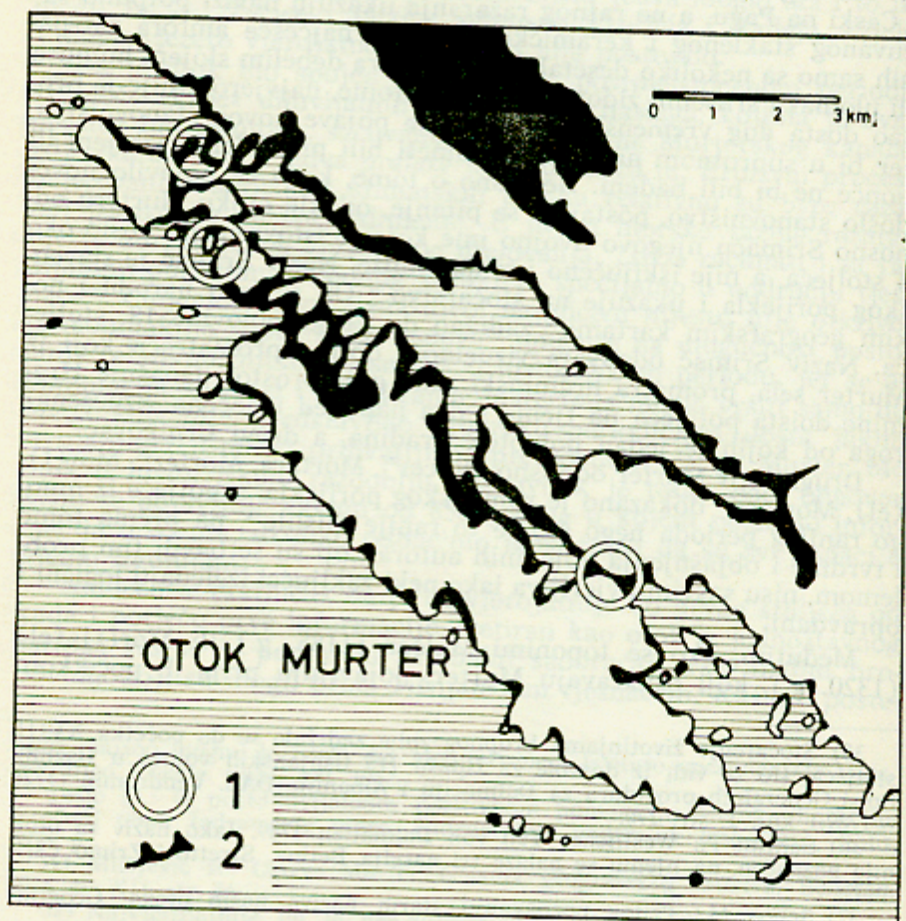
37) Šenoa M.: Prilog poznavanju starih naziva naših otoka. Geografski glasnik, Zagreb 1950. sv. XI—XII, str. 79.

38) Monumenta Italiae cartographica, Firenca 1929. tav. XV; Galvani F. A.: Il Re D'Armi di Sebenico, Venecija 1885. str. 26. Slova u zagradi nisu sasvim čitljiva. Ime se nalazi na kopnu između Šibenika i Vrane. Karta Italije oko 1320. g. P. Vesconte »Liber secretarum fidelium Crucis« od M. Sanuda. Monumenta Italiae cartographica, Firenca 1929. tav. III.

39) Coste de Dalmacie. Pariz, 1664. Osim otoka »Mortera« postoji i naselje u prostoru između Vranskog jezera i Prosike koje se zove Mortura. Slavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte oko 1630. g. Između Vodica i Vranskog jezera ucrtno je naselje »Mortura«.

40) Stošić K. (op. cit. str. 225), navodi da se prvi put javlja 1443. a Skok P. (op. cit. str. 145) tek u 18. stoljeću.

14. stoljeća, onda se oni ne mogu objasniti u vezi sa riječima koje označavaju vatreno oružje kao mortarium («avan, stupa, mužar») zbog toga, što upotreba baruta na Zapadu počinje tek od 1300. g.⁴¹ a automatski ne može potjecati iz vremena borbi protiv Turaka, jer oni se ovdje pojavljuju tek koncem 15. stoljeća⁴². To ukazuje da treba tražiti druge uzroke i da objašnjenje imena Murter odnosno Morter nije tako jednostavno.

Sl. 3. Shematska rekonstrukcija obalne linije iz vremena Colentuma
1. Tjesnaci dovoljno duboki za plovidbu
2. Dubine do 5 m odnosno linija obale

Fig. 3 Schematic reconstruction of the coast line at the time of Colentum
(1) Straits deep enough for sailing
(2) Depths down to 5 m and the coastal line

41) Supek Z.: Tehnologija, Zagreb, 1959. g. str. 390.

42) Ivanović G.: Vrana. Narodni koledar Matice dalmatinske. Zadar 1879. g. str. 69.

Toponimi Gradina i Hramina ukazuju na tragove mrtvog rimskog Colentuma koji su još između 10. i 13. stoljeća morali biti dobro vidljivi. Za njih znaju i obrazovaniji Šibenčani i venecijanski činovnici. Posljednji nesumnjivo postaju nosioci širenja romanskog naziva.

Postepenim povećanjem broja stanovnika na otoku, trebalo je mijenjati način života i baš u tom periodu postepenog prelaska sa stočarske ekonomije na zemljoradnju, krčenjem vršena su najčešće i najveća »arheološka« otkrića preko kojih je u svijest ljudi toga vremena, uz mnogobrojne priče i prepričavanja vrlo brzo ušao pojam smrti vezan za prostor na kojem su nalazili brojne grobove⁴³ i tragove života iz antičkog doba. Mističan strah da smrt može ponovo doći u istom obliku u kakvom je već jednom bila sigurno je utjecao na lokaciju najstarije crkve na otoku i groblja Murtera i Betine baš na mjestu mrtvog Colentuma, što je olakšala dovoljna količina unaokolo rasutog tesanog kamena.⁴⁴ Za šibensku aristokraciju i venecijanske činovnike lakše je bilo upotrebljavati naziv »Scoglio di morti« nego lomiti jezik sa imenom Srimač. To je posebno odgovaralo građanima zaslužnim za Veneciju. Za porodice Semonicha, Papalicha, Difnica, Dragoevicha i dr. kojima je otok davan u »investituru«, bilo je daleko otmjenije imati u posjedu otok romanskog imena nego slavenskog, čijim se jezikom služio puk. Narod sklon da nađe objašnjenje u vlastitim junačkim djelima, tumači njegovo romansko ime na sasvim drugi način.

Naziv Murter ili Morter u vezi s pojmom smrti — naročito je nalažen u povlastici Karla (Roberta) 1322.g.⁴⁵ kojom potvrđuje granice teritorija šibenske gradske komune. Pisac te isprave ne poznavajući tačno ime otoka, ali svjestan da je usko vezano za pojam smrti, naziva najvjerojatnije po najvećem otoku tj. Murteru cijelu otočnu skupinu kao otoke koji križeve nose, odnosno Insulis Cruciferum⁴⁶, simbolizirajući smrt znakom križa. Tom ispravom granice šibenske komune prema sjeverozapadu počinjale su na Krki (Karka) pružajući se preko Skradinskog buka (Molendinis), Sustipana (na Prokljanskom jezeru), Oštrice⁴⁷ (kod Tisnog) do Kurila (kod nase-

43) Danas se znade za brojne grobove npr. na Sikinoj rivj koji su ostali zatrpani u moru. Vrlo često se pri gradnji kuća na Hramini nađu grobovi različitih dimenzija, a ispod Gradine i urne sa pepelom. Prije dvije godine nađena su dva u Plitkoj vali, a 1938. u Podjasenovcu.

44) Cassas: Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie, Pariz 1802. str. 109, 110.

45) U povlastici Karla (Roberta) od 2. X 1322. g. navedene su granice Šibenskog teritorija. »Terras a Flumine Karka de Molendinis & o hiuc ad insulam, in quia est Ecclesia S. Stephani, & inter terminos praedictos, quod pertinet Sibenicensibus Terrae Ostriza & c. item de dicta insula Ecclesiae S. Stephani, ita ad Montes Kurila inde incipiendo de insulis Cruciferum ita ad Insulas parte, quae sunt dictionum Sebenicetium...«, Stampa delli poveri communi di Morter, e Bettina, str. 1, 2. U posjedu S. K. Zagreb.

46) crux, crucis — križ, fero, fers, ferre, tuli, latum — nositi (lat.)

47) Misli se na Oštricu u neposrednoj blizini Tisnoga, koja je kasnije bila vlasništvo šibenske biskupije, a nalazi se na karti posjeda u DAZ, zbir-

lja Drage) i otočne skupine Murtera. Da se radi o Murteru zaključujemo prema položaju posljednjih dvaju markacionih tačaka (Oštrica-Kurila) nasuprot kojih se prostire veći dio murterske otočne skupine i najvjerojatnije da obilježje po kojem su nazvani otoci odgovara najmarkantnijem i ujedno najvećem otoku. Da se nije mislilo na manje otočiće sjeverozapadno od Murtera govore nam dokumenti iz 1324. g.⁴⁸ gdje se navode ovim redom imena Murtera (Scrumiz, Srimaz, Scrimiz), Žirja (Zuri, Sirje) i krajnji otok prema Zadru Arta (Jarte, Carte) što je ujedno dokaz da su i imena manjih otoka bila poznata, a za koje su tih godina (1322—1325), bili zainteresirani Šibenčani. Bilo bi nevjerovatno da se u takvoj situaciji daje prednost bilo kojem drugom otoku, a ne Murteru.

Nije isključeno da su poslije sporova zbog posjedovanja spomenutih otoka napravljena i kompromisna teritorijalna razgraničenja između Zadra i Šibenika. To se može zaključiti prema posljednjim riječima navedene Karlove povlastice (. . . ita ad Insulis parte, quae sunt dictiorum Sebenicentium. . . — . . . tako dijela otoka koji su rečenih Šibenčana. . .) i sporovima privatno pravne naravi.⁴⁹ Napokon ucrtana granica na karti iz 17. stoljeća⁵⁰, koja je prolazila neposredno uz sjeverozapadnu stranu otoka Murtera uvlačila se u Pirovački zaliv i pored Sustipana izlazila na kopno tek uz jugozapadne obale Vranskog jezera nastavila se pružati prema Pakoštanima, pokazuje da je Murter smatran posljednjim otokom prema Zadru.

Postoji mogućnost da je Murter dobio ime adekvatnom interpretacijom znaka križa sa smrću uslijed drugih razloga. U tom periodu, naime, teritorijalne granice većih administrativnih jedinica označavale su se znakom križa. Za otoke to, razumije se, ne dolazi u obzir. Od 10. do 14. stoljeća u ovome kraju posebno na otocima pojavljuje se relativno veliki broj redovnika pustinjaka, pretežno Benediktinaca⁵¹, koji su mogli nositi križeve na razne načine ili ih dizati na uzvišenijim mjestima označujući tako mjesto gdje borave, a koji su bili uočljivi i sa mora i sa kopna kuda je prolazio put Zadar — Šibenik, a kasnije cesta »strada del proveditor«⁵². Poslije

ka karata 286. »Disegno delle Campagne, Coline e Monti della valle D'Ostriza e Givin Soggetta alla Mensa Epale di Seb.«, koju je nacrtao B. Augustini za šibenskog biskupa Calegari-a.

48) Ljubić S.: op. cit. knj. I., Zagreb 1868. g. str. 160, 172, 351.

49) Spor je nastao zbog solana na otoku Murteru (kojih je također bilo i na M. Viniku) između šibenske komune i F. Lampre 14. IV 1332. Ljubić S. op. cit. knj. I, str. 382.

50) Coronelli M. V.: Mari, golfi, isole spiagge, porti, citta, fortezze et altri luoghi dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia delineati e descritti. Contado di Zara, Venecija 1689.

51) Kaer P.: Povijesne crte Šibenika i njegove okolice. . .

52) »Pianta o sia Disegno delle pertinanze di Vrana Tign, Bagneuz, con li colli Cernogora, Modrauc Tatigne et altri spacy, che circondano il lago di Urana, e paluda a dette ville conterminati, ricercate e concesse in feudo e gentil col titolo di Conte al fedel Francesco Borelli e compagni da lui nominati.« 1746. g. Vlasništvo obitelji Borelli u Filipjakovu.

15. stoljeća u vijestima iz Venecijanskih izvora otok je Murter gotovo uvijek nazivan tim imenom, odnosno njegovim varijacijama⁵³. Njegovo geografsko značenje postepeno slabi. U portolanu Rizo⁵⁴ samo je jednom spomenut. Saobraćaj i plovni pravci ne dodiruju ovaj prostor⁵⁵. U neposrednoj blizini Murtera prolazila je tursko-venecijanska granica⁵⁶ fiksirana tek 1671. g.⁵⁷ U takvoj situaciji otočni prostor bio je od neocjenjive vrijednosti za Šibenik jer je kopneni dio teritorija većim dijelom bio otet, a preostali stalno uznemiravan i napadan. To je period najintenzivnije eksploatacije i materijalne bjede otočkih seljaka, koje su s jedne strane regrutirali⁵⁸ za borbu ili kao veslače na galijama, a s druge opterećivali darcima kojima su morali od 1/3 do 1/5⁵⁹ poljoprivrednih proizvoda davati feudalcu.

Duboki jaz između seljaka i građana stalno se produbljuje. Koliko su to bila dva različita svijeta, možemo zaključiti iz činjenice da polovinom 18. stoljeća nitko u Šibeniku nije znao za otok Srimač⁶⁰, iako su istovremeno sami otočani svoj otok tako nazivali.

Očito je da za istovremeno postojanje i dugu upotrebu imena Srimač i Murter uzroke treba tražiti u klasnoj diferencijaciji društva i ekonomsko-političkim prilikama u prošlosti.

Zaključak

Od najstarijih vremena otok Murter je bio, uglavnom zbog svog položaja, vrsto vezan za širi obalni prostor. Zbivanja koja su se dešavala na kopnu odražavala su se na otoku. Postojali su vremenski periodi kad je Murter, iako u geografskom smis-

53) Miagostovich V.: Per una cronaca Sebenicese. Rivista Dalmatica, Zadar 1909. fasc. I, str. 1, 9, 11. fasc. II, str. 12.

54) Kretschmer K.: Die italienischen Portolane des Mittelalters. Portolan Rizo, Berlin 1909. str. 501.

55) Kretschmer K.: op. cit. Portolan Pietro de Versi (pункtovi: Venecija—Kamenjak—Unije—Vis—Palagruža) str. 248. Portolan Parma—Magliabecchi (pункtovi: Venecija—Kamenjak—Lošinj—Pag—Senj—Zadar—Zirje—Split (str. 312. Portolan Gratius Benincasa) spominje između ostalog Silbu, Molat, Olib, Zadar i Proversu (Kornati) str. 362. 363.

56) Isole famose parti, fortezze, e terre maritime sottoposte alla Serma Signoria di Venetia, ad altri Principi Christiani et al Signor Turco, novamente poste in luce. Venecija 1571. Sveuč. biblioteka, Zagreb. Na karti (str. 6) Zara, et contado citta principale della Dalmatia posta sul mare adriatico locho dell' Ill.mi S.n Venetiani al pnte molestada da Turchi (str. 15) Sebenico Et contado citta nelle Dalmatia con Zarra alj Ill.mi S.ni Ven. ni al pnte da Turchi molestado 1571. Granice su prolazile od Biograda polovicom Modrava između Vranskog jezera i mora uz obalu do otoka Sustipana i skretalo prema Dazlini koja je bila u rukama Venecije.

57) Kopija ugovora o granicama sklopljenim poslije Kandijskog rata između Venecije i Turske koju su potpisali »Stussian Bailarbel« i Z. Morosini 30. X 1671. Stampa dell' i poveri communi di Morter, e Bettina. str. 5.

58) Spisi Generalnih providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ. Foscolo L. (1641—1650.), knj. I, str. 174.

59) Dulibić B.: op. cit. str. 56. Fortis A.: op. cit. str. 245.

60) Fortis A.: op. cit. str. 167.; Jurišić B.: op. cit. str. 251.

lu otok, prestajao to biti po svojim socijalno-ekonomskim funkcijama predstavljajući jedinstveni sastavni dio ovog dijela obale i obratno kada je kao otok, a djelomično i tvrđava bio međa ne samo dvije političke tvorevine nego i dviju civilizacija. Antički rimski Colentum nije imao ništa, ili vrlo malo zajedničkog sa ilirskim dosta gusto naseljenim kopnenim zaleđem⁶¹. Slična je situacija i u 15. i 16. stoljeću kada je neposredna blizina tursko-venecijanske granice Murter odijelila od kopna. Međutim, postojanje antičkog Colentuma ukazuje da je u valorizaciji prostora tog perioda otok Murter zauzimao vidno i značajno mjesto. Srednjovjekovni period, iako pun tame, ukazuje na promjenu situacije uvjetovane pojavom novog etničkog elementa, drukčijeg načina života i ekonomske orijentacije.

Ime koje danas nosi i koje je nosio rezultati su drukčijih uvjeta života nastalih u dva i geografski odvojena svijeta. Slavenski Srimač i romanski Murter odnosno Morter ukazuju na susret i uzajamno nerazumijevanje ne samo etničkih nego socijalno i privredno različito orijentiranih grupa čiji je postanak uvjetovan specifičnim ekonomskim i političkim uvjetima i karakteristikama prirodne sredine.

Ime Srimač dalo je slavensko stanovništvo stočarske ekonomije po doseljenju na otok, a koje se zadržalo u lokalnoj upotrebi do 18. stoljeća.

Porijeklo i postanak imena Murter mnogo je zagonetnije, a usko je vezano uz pojam smrti, mrtav (mors, mortis) što se do sada odbacivalo. Činjenice ukazuju da je njegovo porijeklo mnogo starije i da nije u direktnoj izvornoj etimološkoj vezi s riječima koje označavaju vatreno oružje, niti uvjetovano pojavom Turaka kao što se do sada mislilo.

Summary

THE NAME OF THE ISLAND OF MURTER

by Sven Kulušić

The four villages with 5450 inhabitants (in 1961) of the island of Murter own about 114.5 km² of land of various economic value. This is six times the area of the island itself. Since ancient times events taking place on the mainland have been reflected on the island. There were times when Murter, though an island, ceased being it by its socioeconomical functions and became an integrated part of the mainland, and times when Murter again became and remained an island, and for a time even a fortress dividing not only two political organisms but two worlds. The ancient Roman Colen-

61) U neposrednom kopnenom zaleđu udaljenom cca 10 km od otoka pro-
našao sam 15 ilirskih gradina u obliku kruga ili elipse promjera od 50 do
450 m, što upućuje na zaključak o relativno gustom naseljenosti ovoga pro-
stora s obzirom na način i sredstva proizvodnje tog vremena.

tum, the present Murter, did not have much in common with the rather densely populated Illyrian mainland, similarly as during the 15th and 16th centuries when the nearby Ottoman-Venetian frontier separated Murter from the mainland. The existence of ancient Colentum is proof of the importance of the island at that time. The Middle Ages showed a situation changed by the appearance of a new ethnical element, the Slavs, with a different way of life and economical orientation. From then till the recent past, Murter had little significance.

In the past the island had two names, Murter and Srimač, of which the latter is the older. The Slav Srimač was in local use together with Murter till the 18th century. The present name Murter appeared with the discovery of vestiges of the one-time Roman settlement of Colentum still before the introduction of fire arms and the Ottoman invasion. Murter or Mörter is not ethymologically connected with mortar, as it was usually interpreted, but with the notion of death (mors, mortis). At the time when the first variations of this name appeared, i. e. from the 10th to the 13th centuries, the vestiges of Roman Colentum were still well preserved. With the beginning of farming many tombs and other remnants of Colentum were uncovered. The association of the name Murter with the notion of death is also proved by the Latin name of the island (Insulis Cruciferum — Cross-bearing isles) where death is symbolized by the cross.